

PROZOPOGRÁFIA VAGYIS „KOLLEKTÍV BIOGRÁFIAI ELEMZÉS” (A HORTHY-KORI MAGYAR NEMZETISZOCIALISTA ELIT VIZSGÁLATA)

PAKSA RUDOLF

A prozopográfia fogalma a humanisták tudálékos régiségbúvárlásának és az ógörög nyelv iránti rajongásának az eredménye. A görög „prozopon” (πρόσωπον) kifejezés „arc”, „színházi maszk”, „szerep” értelemben fordítható, míg a közismert és elterjedt „grapho” (γράφω) utótag „leírás”-t jelent. A prozopográfia tehát leginkább az „ismertetőjegyek leírása”-t jelenti. Az etimológiánál azonban lényegesebb kérdés számunkra, hogy milyen értelemben is használták magát a kifejezést. Az első, 16. századi előfordulások alapján megállapítható, hogy kezdetben híres emberekről szóló életrajzok gyűjteményét, tulajdonképpen életrajzi lexikont értettek alatta. A 19. század második felében a professzionalizálódó történettudomány berkeiben új jelentésben tűnt fel a fogalom. Ekkoriban a klasszikus ókor kutatói prozopográfiának nevezték el azokat a tematikus életrajzi adattárakat (ki-kicsodákat), amelyekbe a forrásokban felfedezett személyek nevét és a róluk megtudott életrajzi adatokat gyűjtötték.¹ Az ókorászok és a középkorászok körében ezért mind a mai napig a személyek beazonosításának tudományát és az ehhez készített segédletet, az életrajzi adattárakat (is) értik e kifejezés alatt. A 20. században megint újabb réteggel gazdagodott a fogalom jelentésköre. Egyes történészek ugyanis arra vállalkoztak, hogy az elkészült életrajzi adattárak alapján megpróbálják az adattárban szereplő személyek (vagy azok közül egy jól meghatározható csoport) közös tulajdonságait, tipikus életpályájukat feltárni.² A prozopográfia ekkortól tehát már nem csupán az életrajzi adattárat és az annak összegyűjtésére irányuló törekvést jelentette, hanem az adattárra támaszkodó szociológiai vizsgálatot és az ennek nyomán

---

¹ Példának okáért az ókori athéni polgárokról, a spártaiakról, a római patríciusokról stb.

² Így például kutatás tárgyát képezhette a szenátori rend és a konzulok csoportja az Antoninusok uralma idején.

létrejött elemzést is.³ E szociológiai vizsgálathoz statisztikai módszereket alkalmaztak. Éppen ezért nem meglepő, hogy a prozopográfiai kutatások népszerűsége jelentősen megnőtt a számítógépek megjelenésével és fejlődésével.⁴ Hovatóvább az oxfordi egyetemen prozopográfiai periodika is indult 1994-ben *Prosopon* címmel. Ugyanitt kiterjedt prozopográfiai projekt működik számos hozzáférhető elméleti írással és empirikus tanulmánnyal.⁵

Az elméleti és módszertani kérdésektől hagyományosan idegenkedő magyar történettudomány messze nem tart ott, hogy prozopográfiai kutatóközpont működjön valamelyik egyetemünkön. A magyar nyelvű szakirodalomban mindössze két rövidebb írást találtunk, amely kifejezetten elméleti igénnyel foglalkozott a kérdéssel. A történelem segédtudományai című közismert tankönyvben olvasható Engel Pál összefoglalója, amely irodalomjegyzékkel együtt is kevesebb mint két oldal.⁶ Az először 1998-ban publikált szövegben a középkorász Engel a prozopográfia fogalmát a fentebb idézett második jelentésben (egy meghatározott csoport személyi adattára, életrajzi lexikona és az ennek létrehozását célzó kutatás) használta. A prozopográfiát mindenek előtt a biográfiával és az archontológiával rokonította.⁷ Hangsúlyozta azonban, hogy a biográfiától eltérően a prozopográfia jellemzően nem elbeszélő műfaj, hanem inkább adatbázis. Engel az archontológia szűken vett feladatát a méltóságviselői névlisták és a méltóságviselés időhatárainak meghatározásaként definiálta, a méltóságviselők személyi adattárának összeállítását pedig prozopográfiának nevezte. Az elméleti meghatározások után a prozopográfiai kutatások kezdeteit ismertette. Megtudjuk, hogy az első személyi adattárak az ókortudományban készültek, a középkorra vonatkozó adattárak pedig az 1920-as évektől jelentek meg. Ezt követően Engel az első magyar prozopográfiai kutatásokat ismertette, amelyeket a középkorászok kezdeményeztek. Mályusz Elemér és Kubinyi András egyaránt 1957-ben publikálta első, ilyen jellegű írásait, de a korai példák közt említhető Bónis György 1971-ben megjelent munkája is.⁸ Engel azon tendenciára is felhívta a figyelmet, hogy a prozopográfia egyre inkább terjedő műfaj.

---

³ A fogalom bővülését jelzi a téma talán legtöbbet idézett elméleti írása Stone, Lawrence: *Prosopography*. *Daedalus* (Journal of the American Academy of Arts & Sciences), 1971. 46–79.

⁴ A prozopográfiai kutatásokat áttekinti Cameron, Averil (ed.): *Fifty years of prosopography. The later Roman Empire, Byzantium and beyond*. Oxford, 2003.; Keats-Rohan, K. S. B. (ed.): *Prosopography approaches and applications. A handbook*. Oxford, 2007.

⁵ <http://users.ox.ac.uk/~prosop/> valamint <http://prosopography.modhist.ox.ac.uk/> (A letöltés ideje itt és a később hivatkozott linkeknél is: 2012. november 8.)

⁶ Engel Pál: *Prozopográfia*. In: *A történelem segédtudományai*. Szerk. Bertényi Iván. Budapest, 2006. 33–34.

⁷ Egyébként minden bizonnyal azért kapta éppen Engel a prozopográfia „szócikk” elkészítésére vonatkozó felkérést a szerkesztőtől, mert ő írta a kötet archontológiával foglalkozó fejezetét.

⁸ Mályusz Elemér: *A magyar rendi állam Hunyadi korában*. *Századok*, 1957. 46–123., 529–602.; Kubinyi András: *A kincstári személyzet a XV. század második felében*. In: *Tanulmányok Buda-*

Engel nem említette, de a hozott példáiból az is jól látszik, hogy a prozopográfiai kutatások szorosan összekapcsolódtak az elitkutatásokkal.⁹ Az említett Kubinyi András kutatásai témánk vonatkozásában már csak azért is figyelemreméltóak, mert a Kubinyival készült életútinterjú fényében őt akár az első magyar prozopográfusnak is nevezhetjük. Saját kutatói pályájára történő visszatekintése szerint ugyanis meghatározó kutatásai rendre egy-egy társadalmi csoport kollektív sajátosságainak feltérképezésére irányultak.¹⁰

A prozopográfia témáját tárgyaló másik elméleti írás 2007-ben jelent meg Bara Zsuzsanna tollából „Az ismeretlen prozopográfia” címmel.¹¹ Bara arra vállalkozott, hogy a prozopográfia fogalmáról adott különböző definíciókat ütköztesse. Ennek nyomán részletesebben kitért a biográfia és a prozopográfia viszonyára is. A két műfaj közti eltérést Engelhez hasonlóan két pontban foglalta össze: 1. a biográfiával szemben a prozopográfia nem elbeszélő műfaj, 2. a biográfia egyetlen személy teljességre törekvő bemutatása, míg a prozopográfia egy jól definiált csoport minden egyes tagját vizsgálja, azonban csak bizonyos kiválasztott tulajdonságaikra koncentrál. Bara végül a Karády Viktor, Nagy Péter Tibor és Szögi László nevéhez köthető oktatástörténeti témájú prozopográfiai kutatásokra hívta fel a figyelmet – a publikációnak helyet adó folyóirat profiljának megfelelően.

Az utóbbi évek tapasztalatai fényében magunk is megállapíthatjuk Engel nyomán, hogy újabban divatba jött nálunk is a prozopográfia, s a legkülönbözőbb témákban folytak és folynak jelenleg is kisebb-nagyobb kutatások.¹² Az ezekből született publikációk többnyire hasznos elméleti és gyakorlati bevezetést is tartalmaznak.¹³ Érdeemes még két megjegyzést fűznünk a biográfia és a prozo-

---

pest múltjából, 12. Budapest, 1957. 25–49.; Bónis György: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Budapest, 1971.

⁹ V.ö. Szilágyi Zsolt: Elitkutatások és elitfogalmak az utóbbi három évtized magyar történetírásában. In: „A historiográfia műhelyében”. Tanulmányok a 2010. november 25-én Debrecenben tartott historiográfiai konferencia anyagából. Szerk. Erős Vilmos–Velkey Ferenc. Debrecen, 2011. [2012.] (Acta Universitatis Debreceniensis Series Historica, 63. Történeti Tanulmányok, 19.) 151–164.

¹⁰ V.ö. Kubinyi András: Miért lettem történész? Korall, 2005. november.

¹¹ Bara Zsuzsanna: Az ismeretlen prozopográfia. Neveléstörténet. A székesfehérvári Kodolányi János Főiskola folyóirata. 2007/1–2. A cikk az interneten: http://www.kodolanyi.hu/nevelestortenet/?act=menu_tart&rovat_mod=archiv&eid=35&rid=2&id=273 (A letöltés ideje: 2013. április 10.)

¹² Nagyszabású és sokat ígérő vállalkozás a Szijártó István vezetésével az ELTE-n 2004 óta működő Diaeta-kutatócsoport, mely a 18. századi politikai elit prozopográfiai feltárását tűzte ki célul. A számos „egyszerzős” kezdeményezés közül pedig e helyütt Pap Józsefnek a neoabszolutizmus kori vármegyei tisztkart vizsgáló kutatásait emelnénk ki.

¹³ Ezek közül érdemes megemlítenünk Fedeles Tamás: A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526). Pécs, 2005. (Tanulmányok Pécs történetéből 17.) Továbbá a Fons 2004/2. tematikus számának írásait.

pográfia kapcsolatának kérdéséhez.¹⁴ Elsőként egy terminológiai kérdésre kell felhívni a figyelmet: német nyelvterületen a „kollektív biográfia” kifejezés nem azonos a prozopográfiával. Itt a „kollektív biográfia” kifejezésen egy-egy társadalmi csoport részletes bemutatását értik, nem pedig egy életrajzi adatbázison nyugvó szociológiai vizsgálódást. Másrészt meg kell említenünk a „modális életrajz” fogalmát. Ez alatt az elméleti szakirodalom egy adott csoportra jellemző tipikus életúttal rendelkező személy életrajzát érti, vagyis egyfajta illusztrációját a prozopográfiai kutatásnak.

Ezen elméleti előfeltevések ismeretében fogtam bele saját prozopográfiai kutatásomba. A magam számára a prozopográfia fogalmát személyek egy jól meghatározott csoportjának kollektív, statisztikai alapú vizsgálataként definiáltam. Mindenek előtt tehát azt a csoportot kellett kijelölnöm, amelyet vizsgálni szerettem volna. Fontos látnunk, hogy a kutatás során számos döntést kell meghoznia a kutatónak. Ezek a döntések attól függenek, hogy a kutató mire is kíváncsi. Lényeges már itt leszögeznünk, hogy nem arról van szó, hogy jó és rossz megoldások közül kellene választanunk. Hanem arról, hogy a kutató konkrét érdeklődésének megfelelően kell felépítse magát a kutatást. Mindössze arra kell ügyelnünk, hogy a statisztikai alapú kutatások általános módszertani szabályait betartsuk: 1. a vizsgálni kívánt csoport jól körülhatárolható kell legyen, 2. szükség van legalább egy kontrollcsoportra, amelyhez képest értelmezni lehet a vizsgálati csoport eredményeit, 3. csak nagy csoportlétszám esetén alkalmazható a módszer, 4. a kutatáshoz előre rögzített, egyértelmű és egységes vizsgálati szempontok kelljenek, 5. csak olyan tulajdonságokat érdemes vizsgálni, ahol nincs sok adathiány.

E feltételrendszerből jól látható, hogy mindenek előtt pontosan kell tudnunk definiálni, hogy kik tartoznak bele a vizsgálandó személyek körébe. Valójában legalább két csoportot kell definiálnunk: a számunkra érdekes csoportot és legalább még egy másikat is (ez lesz a kontrollcsoport), amellyel össze lehet hasonlítani őket. A kontrollcsoport megválasztása elsősorban attól függ, hogy a kutató mire is kíváncsi. Ha például arra, hogy egy párt országgyűlési képviselői mennyiben reprezentálták az ország lakosságát, akkor tulajdonképpen nincs szükség kontrollcsoportra, hiszen a népszámlálási eredmények képezik a kontrollcsoportot. Ha ellenben arra, hogy egy másik párttól miben különböztek, akkor értelemszerűen a két összehasonlítható képviselőcsoport tagjait kell vizsgálni. Ha viszont arra, hogy egy adott párt tagjai mennyiben hasonlítottak, illetve miben különböztek a többi képviselőtől, akkor természetesen a parlament minden tagját

---

¹⁴ A témához lásd Lackó Mihály: Individuális és kollektív biográfia. Századvég, 1999/12. 97-103.; továbbá Kövér György: Biográfia és történetírás. Aetas, 2000/3. Az interneten: http://epa.oszk.hu/00800/00861/00015/2000_3-10.html (A letöltés ideje: 2012. november 8.); valamint Giovanni Levi: Az életrajz használatáról. (Fordította: Czoch Gábor) Korall, 2000. tél. 81-92. Az interneten: <http://epa.oszk.hu/00400/00414/00002/pdf/glevi.pdf> (A letöltés ideje: 2013. április 10.)

vizsgálni kell (vagyis a különösen érdekes pártét és kontrollcsoportként az összes többi képviselőt). De összehasonlítható egy párt mandátumot szerzett képviselőinek köre ugyanazon párt képviselőjelöltjeivel is, vagy akár a párt képviselőit hasonlíthatjuk a párttagokhoz, esetleg a párt szavazóihoz, stb. Talán ennyiből is érzékelhető, hogy a kontrollcsoport megválasztását a kutató érdeklődése határozza meg. Ezzel a döntéssel egyúttal az is eldőlt, hogy milyen kérdésekre fogunk tudni majd válaszolni a kutatásaink során. (Természetesen több viszonylatban is vizsgálhatunk egy adott csoportot úgy, hogy több kontrollcsoporthoz hasonlítjuk össze.)

Ami azonban lényeges, hogy mind a vizsgálati csoportnak, mind pedig a kontrollcsoportnak elég nagyoknak kell lennie ahhoz, hogy azokon statisztikai módszereket lehessen alkalmazni. Az ideális esetszám – módszertani szempontból – több ezres.¹⁵ Ez azonban történeti kutatások esetében sokszor egészen egyszerűen megoldhatatlan. (Például a Horthy-korszak összes főispánjának száma együttesen sem érte el az ezret.) Éppen ezért ilyen esetekben teljességre kell törekednünk. A vizsgált személyek száma azonban semmiképpen se legyen száznál kevesebb. Ha ezer főnél kisebb csoportot vizsgálunk, akkor következtéseink levonásakor figyelemmel kell lennünk arra, hogy az egyes esetek sajátosságait ne értékeljük túl. (Így például, ha egy kormányküldöttség repülőgép szerencsétlenség áldozata lesz, akkor vigyáznunk kell arra, hogy véletlenül se jussunk olyan jellegű következtetésre: „a vizsgált időszak miniszterei hajlamosak voltak repülőbalesetben meghalni”. Hiszen mindössze egyetlen szerencsétlenségről volt szó, nem pedig arról, hogy egymástól függetlenül több miniszter is így vesztette életét.)

A nagy csoportlétszám mellett legalább ennyire fontos, hogy a vizsgált személyeknek csak olyan tulajdonságaival foglalkozzunk, amelyek számunkra érdekesek és amelyek esetében kicsi az adathiány. Számunkra azok a tulajdonságok tekintendők érdekesnek, amelyekről azt várjuk, hogy a kutatás során általunk felteendő kérdésekre érdemi választ adhatnak. (Természetesen rögzíthetünk minden rendelkezésünkre álló tulajdonságot. Így a modern statisztikai elemző programok akár olyan rejtett összefüggésekre is rámutathatnak, amelyekre mi előzetesen nem is gondoltunk. Kérdéses azonban, hogy miként tudjuk majd értelmezni, ha mondjuk azt kapjuk eredményül, hogy a pénzügyminiszterek körében feltűnően sok a szőke és kékszemű, míg a külügyminiszterek körében inkább a kopaszok és barnaszeműek fordulnak elő nagyobb számban.) A kevés adathiány azért fontos, mert csak olyan tulajdonságokból tudunk érvényes következtetést levonni, amelyeket a vizsgált személyek többsége esetében ismerünk. Természetesen a történeti kutatások esetében sokszor kell szembesülnünk

---

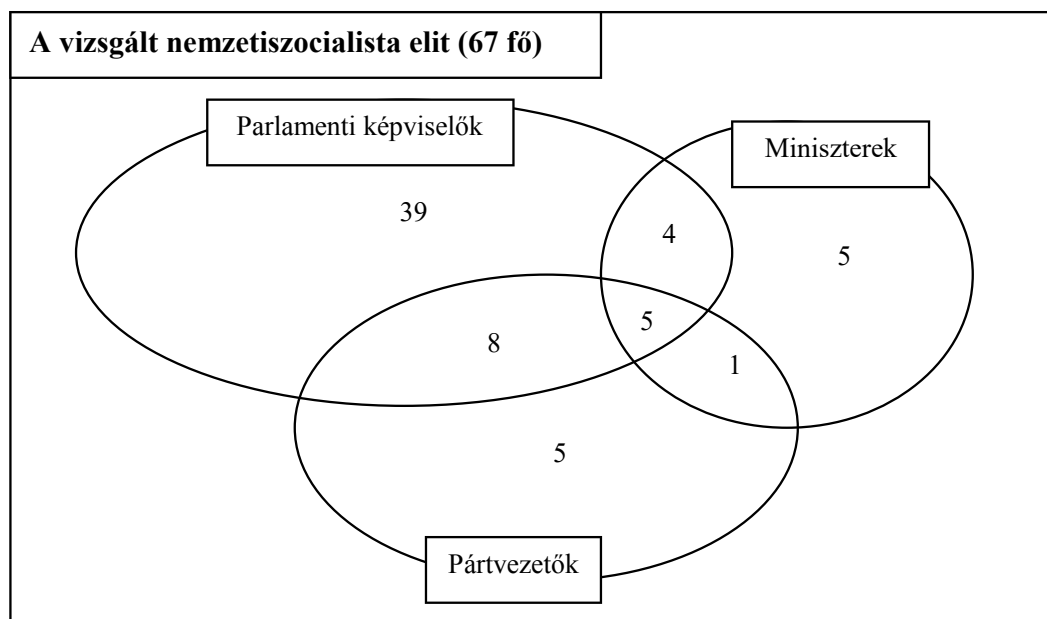
¹⁵ A statisztikai módszerek alkalmazásának irányelveiről számos statisztikai bevezető kézikönyv áll rendelkezésünkre. Különösen hasznosak a szociológiai egyetemi kézikönyvek, amelyek többnyire a statisztikai módszerek alkalmazásához szükséges szemlélet kialakítására koncentrálnak, s nem csupán a statisztikai eljárások matematikai hátterét ismertetik.

azzal, hogy a kívánatos információk egészen egyszerűen nem maradtak ránk. Ilyenkor ugyanúgy kell eljárunk, mintha kisebb létszámú csoportot vizsgálnánk: gondolnunk kell arra, hogy a hiányos adatokból ne vonjunk le messzemenő következtetéseket. Tehát még abban az esetben is érdemes feltételes módon fogalmaznunk, ha egyébként úgy tűnik, hogy az adott tulajdonságot tekintve a vizsgált csoport – legalábbis azok, akiknek az adatait ismerjük – nagyon egységes, nagyon karakteres jelleget mutat. Az ideális eset mégis az, ha olyan tulajdonságokat vizsgálunk, amelyeket minden vizsgált személy esetében ismerünk. E tekintetben nagyon szerencsés helyzet, ha a vizsgált személyek adatait ugyanabból az adatforrásból (vagy legalábbis minden személy esetében hasonló típusú dokumentumokból) meríthetjük. Ebben az esetben ugyanis valószínűleg az is egységes lesz, hogy konkrétan milyen típusú válaszok fordulnak elő az egyes tulajdonságok esetében. (Ha példának okáért a hajszíneket akarjuk vizsgálni, akkor nem szerencsés, ha az egyik forrás „fekete”, „barna”, „szőke”, „vörös”, „ősz”, illetve „kopasz” hajtípusokat különböztet meg, míg egy másik pedig csak „sötét”, „világos” és „nincs” lehetőségeket. Ilyen esetben ugyanis nekünk kell valamilyen módon egységesítenünk. Ez azonban számos problémát vet föl, hiszen nem tudhatjuk, hogy például a világosbarnát világosnak vették-e fel, vagy hogy a vörös hajúakat minek is tekintették, stb.)

Saját kutatásom esetében az 1930-as években megjelenő új magyar szélsőjobboldali irányzatnak, a német mintát másoló nemzetiszocialistáknak az elitjére voltam kíváncsi. Kutatási szempontból azonban a „magyar nemzetiszocialista elit” meglehetősen nehezen definiálhatónak tűnt. Abba ugyanis a politikusok mellett a mozgalmakat támogató gazdasági szereplők, sőt a jelentősebb értelmiségiek is beletartoztak. E kört azonban több szempontból is nehéz lett volna pontosan meghatározni. A nemzetiszocialista mozgalmak gazdasági háttere ráadásul szinte teljesen feltáratlan, sőt valószínűleg ma már feltárhatatlan is. Emellett például pontosan definiálni kellett volna a „jelentősebb értelmiségi” fogalmát. Így végül úgy döntöttem, hogy kimondottan a nemzetiszocialista politikai elitre fogok koncentrálni. Ugyancsak el kellett döntenem, hogy milyen mélységben fogom feldolgozni e kört. Vagyis kik tartozzanak ide? Ide soroljam-e a helyi pártszervek vezetőit, vagy a pártok országos tisztségviselőit, avagy kimondottan a pártelit legfelső, szűk rétegére (országos pártvezetők, parlamenti képviselők, miniszterek) koncentrálnak. En ez utóbbit választottam, mivel e kör egyértelműen meghatározható, s engem elsősorban amúgy is a nemzetiszocialista mozgalmak általános története érdekelt. Ha viszont a pártok helyi beágyazottsága vagy a pártszervezetek működése érdekelt volna inkább, akkor a párt országos tiszt-

ségviselőit és helyi vezetőit is fel kellett volna venni – függetlenül attól, hogy viseltek-e országos politikai tisztséget.¹⁶

Az így meghatározott szűken vett politikai elit három nagyobb csoportból állt tehát: az országos pártvezetőkből, a parlamenti képviselőkből, valamint a miniszterekből. Természetesen ez a három csoport részben átfedte egymást: volt olyan személy, aki mindhárom alkategóriába beletartozott; voltak, akik két kategóriába tartoztak; s voltak, akik csak egybe.¹⁷

A nemzetiszocialista politikai eliten belül elkülönített három csoport így együttesen több szempontból sem volt vizsgálható. Az egyes csoportok tagjai jelentősen különböző fajsúlyúak voltak, nem rendelkezünk egységes adatforrás-

¹⁶ A kérdés bonyolultságát csak tovább fokozza, hogy mit is kezdjünk a formális tisztséget ugyan nem viselő, de befolyásos személyekkel? S miként lehet őket teljes körűen felvenni a kutatásba?

¹⁷ Összesen 56 nemzetiszocialista parlamenti képviselő, 15 miniszter, valamint 18 pártvezér életútját vizsgáltam meg. Ez az átfedések miatt mindösszesen 67 személyt jelentett. Öten voltak képviselők, miniszterek és pártvezetők is: Imrédy Béla, Jaross Andor, Pálffy Fidél, Rajniss Ferenc és Rátz Jenő. Miniszter és pártvezér egyetlen személy volt: Szálasi Ferenc. Négy vizsgált személy pedig képviselő is és miniszter is volt: Budinszky László, Kunder Antal, Szöllősi Jenő és Vajna Gábor. Képviselő és pártvezető is volt: ifjabb Balogh István, Csia Sándor, Festetics Sándor, Hubay Kálmán, Matolcsy Mátyás, Meskó Zoltán, Széchenyi Lajos, valamint Szemere Béla. A felsorolásból természetesen jól látszik, hogy ugyanabba a kategóriába jelentősen különböző súlyú személyek kerülhettek egymás mellé – például Hubay Kálmán vagy Csia Sándor az ereje teljében lévő Nyilaskeresztes Pártot irányították, míg Szemere Béla az első magát nemzetiszocialistának nevező pártalakulatot, amely azonban mindössze néhány személyre terjedt ki.

sal a vizsgálathoz, s nem látszott olyan kontrollcsoport sem, amelyhez hasonlítani lehetett volna őket. Mindemellett az alcsoportok különböző mérete is jelentős nehézségeket okozott volna. Éppen ezért az egyes alcsoportokat külön-külön kellett vizsgálni. A nemzetiszocialista pártvezetők esetében nem látszott alkalmas kontrollcsoport és így a létszámuk is kevés volt ahhoz, hogy statisztikai módszerrel lehessen vizsgálni őket. (Őket hagyományos életrajzi elemzéssel mutattam be úgy, hogy az egymással rivalizáló pártvezetőket hasonlítottam össze.) A nemzetiszocialista miniszterek esetében egyértelműen adta magát, hogy a nem nemzetiszocialista miniszterek lehetnének a kontrollcsoport. Azonban még velük együtt is elég kicsi volt e csoport létszáma: a vizsgált időszakban összesen 52 személy töltött be 101 miniszteri pozíciót. Ez egy részletes statisztikai vizsgálathoz azonban még kevés, néhány figyelemreméltó statisztikai sajátosságra azonban itt már rá lehetett mutatni. Az 1939. évi választáson bekerült parlamenti képviselők köre¹⁸ azonban már elég nagy csoportnak bizonyult a statisztikai vizsgálódáshoz (a 260 fős parlamentbe 49 nemzetiszocialista képviselő jutott be).

A parlamenti képviselők esetében tehát minden adott volt: a nagy elemszám, a kontrollcsoport, sőt még egységes adatforrás is kínálkozott: az Országgyűlési Almanach. Itt azonban újabb döntést kellett hozni. Ha a kutatásban az Országgyűlési Almanach életrajzait veszem alapul, annak kétségkívül előnye volt, hogy a közölt életrajzok egységes szerkezetűek. Viszont ezek az életrajzok csak azt tartalmazták, amit az adott képviselő el akart magáról mondani. Vagyis bizonyos életrajzi elemek hiányozhattak, ha ezáltal a képviselő jobb színben tüntethette fel önmagát (így például korábbi, sikertelen politikai szerepvállalás, esetleg az 1918–19-es forradalmak idején történő kisebb szerepvállalás). Attól azonban szerencsére nem kellett tartani, hogy az almanachban közölt adatok valótlanok lennének, ez ugyanis szankciókat vonhatott maga után – akár a képviselői mandátum elvesztését is. A mondottak fényében két lehetőség kínálkozott. Vagy kimondottan az almanachra támaszkodva vizsgálom a képviselők saját maguk által sugározni kívánt imázsát, vagy az almanachban elhallgatott adatokat összegyűjtöm, s ezzel korrigálom az egyes életrajzokat. Érdeemes világosan látnunk, hogy ebben az esetben sincs jó és rossz döntés. A meghozandó döntés ugyanis attól függ, hogy pontosan mire vagyunk kíváncsiak: a képviselők önképére, vagy tényleges életútjukra. A döntés meghozatala előtt néhány képviselő esetében szűrőpróbaszerűen megnéztem, hogy mekkora különbségről is van szó. Ebből az derült ki, hogy a két megoldás között valójában közel sem volt olyan nagy az eltérés. Emiatt izgalmasabbnak – és nem mellékesen egyszerűbbnek is – ígérkezett az almanachban közölt életrajzokat használni adatforrásnak, ezzel garantálva egyúttal az adattípusok egységességét is. Így végül az almanach adatait mindössze az 1945 utáni életút vonatkozásában egészítettem ki egyéb forrásból, mivel

---

¹⁸ A korábbi parlamenti ciklusokban elenyésző számú nemzetiszocialista képviselő volt.

erről az 1940-ben készült életrajzgyűjtemény már értelemszerűen nem szolgáltatott információt. (Természetesen itt is lehetséges lett volna két vizsgálatot végezni: egyet csak az almanach alapján, egyet pedig a más forrásból korigált adatok segítségével. Jelen esetben azonban ez feleslegesnek tűnt.)

Az említett döntésekkel tehát sikerült kijelölni a kutatásba bevonandó személyek körét (beleértve a kontrollcsoportot is), valamint a vizsgálódás során felhasználható adatforrást. Ezután következett a munka legproblematisabb és legfáradtságosabb része: ki kellett alakítani az elemzéshez használatos életrajzi adatbázis szerkezetét, majd pedig fel kellett tölteni adatokkal. Az adatbázis kialakítása során elsőként meg kellett határozni azon tulajdonságok körét, amelyeket vizsgálni szerettem volna. Ezek megválasztása azért kulcsfontosságú, mert az adatbázis elemzése során értelemszerűen csak olyan összefüggésekre derülhet fény, amelyekre vonatkozóan adatokat vettünk fel. Az adatbázisba végül kilenc adatscsoportba rendezve több mint 120 tulajdonságot rögzítettem (statisztikai szaknyelven: 120 változót alakítottam ki).¹⁹ Az első adatscsoport a vizsgált személy azonosítója és neve volt. A második a demográfiai adatscsoport: a születési hely (ország, város, régió) és idő, a családi állapot, az anyanyelv és a vallás. A harmadik adatscsoport az iskolázottságot mérte: az iskolai végzettséget, ezen belül az elvégzett középiskola típusát és jellegét (egyházi vagy állami), az elvégzett felsőoktatási intézmény szakirányát, a külföldön végzett tanulmányokat, illetve későbbi tanulmányutakat, valamint a beszélt idegen nyelveket. A negyedik adatscsoport a vizsgált személy katonai tapasztalatait rögzítette: volt-e katona, s ha igen: milyen rangot ért el, részt vett-e az első világháborúban vagy honvédő harcban. Az ötödik adatscsoport a társadalmi státuszt rögzítette: a születési rangot, a betöltött méltóságot, a szerzett doktorátust, illetve a vitézi rendbe tartozást, továbbá az általam besorolt társadalmi osztályviszonyt (ezt, ha lehetett tudni, akkor a szülőkről és a házastársról is felvettem), a foglalkozást, a kapott kitüntéseket, az MTA- illetve más tudományos vagy művészeti társaságban viselt tagságot. A hatodik adatscsoportba a világnézeti beállítódásra, illetve pártválasztásra utaló adatokat vettem fel több meghatározó bázisévre (1867, 1895, 1910, 1920, 1925, 1935, 1939). A hetedik adatscsoportba a politikai-államigazgatási szerepvállalás mértékét rögzítettem korszakonkénti bontásban (dualizmuskori, Károlyi-időszak, Tanácsköztársaság, Horthy-korszak, Szálasi-uralom). Itt vizsgáltam az egyes korszakon belül a városi-, illetve megyei közéletben, politikai pártban, a parlamentben, a kormányzásban, valamint a diplomáciában való részvétel mértékét. Ugyancsak rögzítettem az egyes átmeneti rendszerekhez (ösziró-

---

¹⁹ Az adatbázis megtervezéséhez mintaként tekintettem az EURELIT nemzetközi kutatási program keretében készült képviselői adatbázist. (V.ö. Képviselők Magyarországon. I. Szerk. Ilonszki Gabriella. Budapest, 2005. Függelék.) Ezeket azonban a Horthy-kori viszonyokhoz igazítottam, illetve kiegészítettem. Ebben elsősorban Gyáni Gábor vonatkozó társadalomtörténeti összefoglalójára hagyatkoztam. (Gyáni Gábor–Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Budapest, 2006.)

zás forradalom, Tanácsköztársaság, Szálasi-uralom) való viszonyt, valamint az ellenforradalmi aktivitást (szegedi-aradi ellenkormányban, ABC-ben, fegyveres ellenforradalmi cselekményben, Nemzeti Hadseregben, 1919-es ellenforradalmi kormányokban, fontosabb ellenforradalmi szervezetekben: ÉME, MOVE, EKSZ való részvételt). A nyolcadik adatszoportba a civil szerepvállalással összefüggő ismereteket rögzítettem: helyi és országos egyesületi aktivitást, gazdasági aktivitást, szakmai szervezetben való részvételt, szociális érzékenységre utaló adatokat, egyházi-, nemzetiségi-, illetve ifjúsági szervezetekben való szerepvállalást, publikációs tevékenységet. A kilencedik adatszoportba kerültek az egyéb, az adott adatbázisra vonatkozó specifikus változók (például a választókerület neve, a választás típusa /listás vagy egyéni/, a forrásul szolgáló életrajz terjedelme).

A vizsgálandó tulajdonságok meghatározása mellett legalább ennyire fontos volt, hogy az egyes tulajdonságokon belül milyen eseteket különít el a kutató (a szaknyelv az egyes változók által felvehető értékeket nevezi attribútumoknak). Ezek pontos meghatározása azért fontos, mert csak ezek révén válnak összehasonlíthatóvá az egyes személyek. Tapasztalatom szerint az egyes változóknak a lehető legegyszerűbbnek kell lennie, s lehetőség szerint egyértelműnek kell lennie az attribútumoknak is, vagyis annak, hogy az adott személy esetében konkrétan mit kell majd rögzíteni. Hétköznapien szólva: minden tulajdonságnak egy egyszerű kérdésre adandó választ kell rögzítenie. Éppen ezért nem érdemes olyan változót csinálni, hogy „ellenforradalmi részvétel mértéke egy 1-től 10-ig terjedő skálán”, az ebbe való beosztás ugyanis szükségszerűen intuitív, ezért esetleges lesz. Ehelyett inkább érdemes több egyszerű változót kialakítani: ÉME tagság, MOVE tagság, EKSZ tagság, Nemzeti hadseregben való részvétel, stb.; s ezeken belül egyértelműen elkülöníthető attribútumokat határozni meg (nem tag, egyszerű tag, helyi szervező, országos szervező, stb.). Ezek együttese ugyanis egyértelműen meghatározza az „ellenforradalmi aktivitás” mértékét.

Úgy tapasztaltam, hogy az a legszerencsésebb, ha igyekszünk maximálisan illeszkedni a rendelkezésünkre álló forrásadottságokhoz. Éppen ezért a változóinkat és az azok által felvehető értékek listáját is érdemes a forrásban használt fogalmak alapján összeállítani. Ha ugyanis nem így járunk el, akkor esetleg kiderül, hogy az általunk utólag kitalált változók és attribútumok egy része nem használható (mert egykor nem tulajdonítottak ezeknek jelentőséget), vagy egészen egyszerűen nehéz lesz mai fogalmakra lefordítani az egykor használatos elnevezéseket. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy ne használhatnánk olyan fogalmakat, amelyeket a forrásainkban nem használtak. Azonban legyünk tudatában, hogy ezek olyan utólagos konstrukciók, amelyek nem az egykori emberek világképét tükrözik, hanem az utókorét. Úgy vélem, hogy a legjobb megoldás az ilyen esetekben az, ha először a forrásban használt terminológiával rögzítjük az adatokat, majd pedig emellé felvesszük az általunk konstruált fogalmakkal ugyanazt. Attól sem feltétlenül kell ódzkodnunk, hogy ma már elavultnak tekintett fogalmakat használjunk. Ennek különösen akkor lehet értelme, ha a régi

szakirodalomban megfogalmazott elméletek ellenőrzésére törekszünk. Ezeket a hipotéziseket ugyanis csak akkor tudjuk ellenőrizni, ha azok fogalmi kereteit is alkalmazzuk. Esetemben ez azt jelentette, hogy a marxista szakirodalom alapján felvettem egy „osztályhelyzetet” rögzítő változót, amely „paraszt”, „munkás”, „kispolgár”, „úri középosztálybeli”, „nagyfőnök”, „arisztokrata” értékeket vehetett fel. Így tudtam ugyanis ellenőrizni a korábbi szakirodalom azon feltevését, hogy a nemzetiszocialista politikusok lecsúszott kispolgárok közül kerültek ki. Ezt a hipotézist egyértelműen cáfolni lehetett.

Összességében az 1939. évi választott képviselőket vizsgáló adatbázisomba 263 személy több mint 120 tulajdonságát, vagyis több mint 31.000 adatot rögzítettem.²⁰ Az adatrögzítést az adatokon végzett statisztikai lekérdezések követték. Ez lényegében azt jelenti, hogy kérdéseket teszünk fel az adatbázisnak. Itt is hangsúlyoznunk kell, amit az adatbázis megtervezése kapcsán már elmondtunk: feltenni csak olyan kérdést lehet, amelyre vonatkozóan gyűjtöttünk adatokat. Emellett azt a triviális igazságot is hangsúlyoznunk kell, hogy választ csak olyan kérdésre fogunk kapni, amit felteszünk. Így például lekérdezhajjuk az egyes képviselőcsoportok korszerkezetét, társadalmi összetételét, foglalkozásszerkezetét. S választ kaphatunk olyan összetettebb kérdésekre is, hogy melyik pártban milyen mértékű politikai-igazgatási tapasztalattal rendelkező képviselők ültek. Sőt az úgynevezett klaszteranalízis (hasonlóságon alapuló csoportképzés) segítségével azt is megmondhatjuk, hogy milyen karriertípusok fordulnak elő a képviselők körében, s melyik pártban melyik karriertípusok képviselői fordulnak elő. Szerencsére ezen kérdéseinkre ma már szakszerű és viszonylag könnyen kezelhető számítógépes programok segítségével kaphatunk választ.²¹ Ezekkel nem csak táblázatok, de különböző grafikonokat is készíthetünk. Azt azonban mindenképpen megfontolásra ajánljuk, hogy egy publikálásra szánt műben érdemes a statisztikai szoftver által előállított keresztáblák helyett egyszerűsített, a lényegét kiemelő táblázatokat használni. (Ez alól a főszabály alól az képez kivételt, ha írásunkat kimondottan társadalomtörténészeknek szánjuk. Ha pedig netán komolyabb statisztikai képzettséggel rendelkezők számára publikálunk, akkor érdemes alaposabban elmélyednünk a T-próbák és a statisztikai módszerek alkalmazhatóságának kritériumai tárgyában is.)

Kutatásaink eredménye tehát számos bonyolult táblázat lesz, amelyből levonhatjuk következtetéseinket. Ezeket részletes elemzésben is kifejthetjük, de akár röviden is megpróbálhatjuk összefoglalni. Az 1939-ben megválasztott parlamenti képviselőket vizsgálva a legszembetűnőbb felismerés az volt, hogy a nemzetiszocialisták leginkább a kormánypárthoz (MÉP) hasonlítottak: mindkét

---

²⁰ Ebben segítségemre volt édesanyám, Takács Mária, akinek türelméért és kitartásáért különösen hálás vagyok.

²¹ Én SPSS-t használtam a kutatásaim során. A program alkalmazásához nyújtott segítségéért ezúton is köszönetet mondok Gábrriel Dóranak és Rémai Dánielnek.

csoport megjelenítette a társadalom legkülönbözőbb rétegeit, míg a többi ellenzéki párt (FKGP, MSZDP, PSZP) kimondottan rétegpárt jellegű volt. Miközben alapvető szerkezetét tekintve hasonlított a kormánypárt és a nemzetiszocialista frakció, több markáns eltérés is mutatkozott közöttük. Vallási, társadalmi, iskolázottsági és foglalkozásszerkezeti szempontból mindkettő sokszínű volt. A nemzetiszocialista képviselőcsoport azonban jelentősen fiatalabb volt, s kicsivel alacsonyabb volt az átlagos képzettségük (ez elsősorban abból adódott, hogy kevésbé volt domináns körükben a jogi végzettségűek aránya, viszont arányai-ban több orvos és bölcsész kapott helyet közöttük). A nemzetiszocialista képviselők kevésbé büszkélked(het)tek nyelvismeretükkel és világlátottságukkal, s kevésbé magas katonai rendfokozatot értek el, mint a kormánypártiak. Már csak korukból fakadóan is az 1919-es ellenforradalom idején inkább voltak az események egyszerű résztvevői, mintsem alakítói. A különböző kitüntetések, adományozott méltóságokat, társadalmi szervezetek vezető pozícióit, tudományos és művészeti társaságokban való tagságot szinte kivétel nélkül a kormánypártiak monopolizálták – abból ellenzéki képviselők (beleértve a nemzetiszocialistákat is) csak elvétve részesültek. Kormányzati és jelentősebb államigazgatási tapasztalata pedig szinte egyáltalán nem volt a nemzetiszocialistáknak, jelentős részük kimondottan homo novusnak számított a politikában.²² Vagyis: a nemzetiszocialista képviselők olyan alternatív elitet alkottak, amelyben minden társadalmi réteg megjelent (még jobban le is képezték a társadalmi viszonyokat, mint az establishment), tagjai kevésbé voltak tekintélyesek, mint a kormánypártiak, de képzettségüket tekintve nem voltak egyértelműen rosszabbak. Amiben egyértelműen gyengébbek voltak: az a politikai és államigazgatási tapasztalatok hiánya – kivéve a nemzetiszocialista táborhoz csatlakozó Imrédyt és híveit.

Mindent egybevetve: a prozopográfia kitűnő módszernek bizonyult a nemzetiszocialista parlamenti képviselők vizsgálatához, s a többi pártfrakcióval való összehasonlításhoz. A statisztikai program segítségével bonyolult és rejtett összefüggéseket is fel lehetett tárni, több korábbi hipotézist le lehetett ellenőrizni (jelen esetben cáfolni), s ezek helyébe új, immár adatsorokon nyugvó eredményeket állítani (miszerint a nemzetiszocialista politikusok alternatív elitet képeztek a hagyományos elitezhez képest). A prozopográfiai módszer tehát jó eszköz lehet nagyobb csoportok vizsgálatára. Hangsúlyoznunk kell azonban, hogy ez egy kutatási módszer, nem pedig „csodaszer”. Az adatbázis kialakítása előrelátó tervezést (vagy utólagos korrekciókat), valamint a vizsgált téma alapos ismeretét igényli. Az adatbázis feltöltése és a felvitt adatok ellenőrzése nagyon munkaigényes és az adatfelvitel során a forráskritika sem spórolható meg. Az elkészült adatbázis és a statisztikai program nem „önmagától” adja az eredményeket, hanem a kutató által feltett kérdésekre ad csak válaszokat. Ehhez a statisztikai eljárás-

---

²² A parlamenti képviselőkéhez hasonló jellemzők voltak megfigyelhetőek a pártvezetők és a miniszterek esetében is.

rások alapszintű ismerete szükséges. A kapott eredmények értelmezése során ugyancsak fontos a kritikus szemlélet – annak tudatosítása, hogy a statisztikai módszerek milyen korlátai vannak, s a kapott eredmények csak a megfelelő (társadalom)történeti előismeretek segítségével értelmezhetők. A prozopográfiai kutatás éppen ezen sokszínűsége miatt különösen alkalmas lehet a történeti problémák iránti érzékenység fejlesztésére, s a társadalomtörténeti kérdésekben való elmélyedésre.